

Віктор Луц, Людмила Леонова

ПОЖЕЖА ПАЛАЦУ ЛЮБОМИРСЬКИХ У РІВНОМУ НА СТОРІНКАХ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ І ДОКУМЕНТІВ З ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Історія розвитку і занепаду палацу князів Любомирських у Рівному в останні роки викликає зацікавлення не тільки серед науковців, але й в широкій громадськості. Цьому сприяють не лише наукові інтереси, а й політичні спекуляції навколо відбудови втраченого у першій половині ХХ ст. палацу. З'явилося і декілька цікавих наукових розвідок [6; 8], які хоча і висвітлюють основні етапи існування палацу Любомирських, все ж таки не в змозі заповнити всі білі плями. Зокрема, це стосується останніх років існування палацу та обставин пожежі 1927 р., що стало однією з причин зникнення архітектурної пам'ятки, яка два століття була візитною карткою міста. Ці події майже не висвітлюються ні в краєзнавчій, ні в науковій літературі, або відомості про них ґрунтуються на фантастичних спогадах старожилів. Збереглося і декілька світлин, які зафіксували пожежу в палаці (рис.4). Проте мало хто звернув увагу на висвітлення цих подій в місцевій пресі. Зокрема в газеті «Echo Rówieńskie» [12; 13].

Відомо, що палац не залишався повністю занедбаним після того як його власники покинули будівлю і переїхали в невеличке приміщення «На гірці» (знаходилося на території сучасного пар-

ку Т. Шевченка). Однією з причин такого кроку ймовірно стала пожежа, що виникла в Рівному у 1819 р., коли було знищено практично всю забудову центральної частини Рівного [8, с.65]. На належне утримання палацового ансамблю коштів не вистачало. Однак, власники палацу намагалися зберегти пам'ятку від запустіння і руйнації.

На початку 40-х рр. ХІХ ст. вище керівництво навчальних закладів намагалось перетворити Рівненську гімназію на закритий заклад. З цією метою планувалось перевести гімназію на острів, де знаходився палац, а в разі потреби побудувати біля нього нові учбові приміщення. У травні 1844 р. Любомирські передали свій родовий палац Рівненській гімназії. Зберігся документ 1845 р. з докладним описом палацу [5]. Але далі проєктів справа не пішла. Виявилось, що зведення будівель на острові, який весною під час повені часто заливає водою, потребує зведення захисного насипу, а відтак збільшення фінансових витрат (рис. 1). Адміністрація гімназії була не готова утримувати нове приміщення через хронічну нестачу коштів, і після тривалої тяганини у 1859 р. палац знову повернули Любомирським [1, с. 34–35].

Рис. 1. Палацу Любомирських у Рівному. Фото поч. 1920-х рр.

Рис. 2. Палацу Любомирських у Рівному.
Фото 1920-х рр.

Рис. 3. Палацу Любомирських у Рівному.
Фото 1920-х рр.

Докладно обставини цієї справи були розглянуті в дослідженнях О. Михайлишин [5;6]

На жаль, документально не зафіксовано які заходи здійснювалися для підтримки рівненського палацу впродовж другої половини XIX ст. Але очевидно, що косметичні роботи проводилися. Відомо, що деякі кімнати палацу використовувалися військовими.

Про занедбаний стан палацового комплексу напередодні Першої світової війни згадує Г. Лукомський в своїй розвідці «Волинская старина» [3, с. 333–334].

У розпал війни, в 1915 р., коли Волинь стала епіцентром жорстоких боїв, у палаці Любомирських розмістили шпиталь російської армії [13, с. 269].

Та вже з 1918 р. палац починають постійно використовувати переважно для різних мистецьких і спортивних заходів. У залі на першому поверсі відбувалися різноманітні зібрання мешканців Рівного, влаштовували концерти та театральні вистави. Афіші художніх вечорів, які проводили в старовинному палаці влітку 1918 р. зберігаються у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею. На них можна прочитати про «Вечер радости», «Вечер грусти в старом замке князя Любомирського» [9, с.70–71].

З популяризацією фізичного виховання у 20-і роки минулого століття у приміщенні палацу розміщувалися інтернат [13, с. 269] і осередок спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл»¹. Прилегла до палацу територія, де влаштовувалися спортивні змагання та футбольні матчі серед місцевих команд отримала назву «Спортивна». Тому не дивно, що у повоєнний час поблизу вже не існуючого палацу було споруджено стадіон «Авангард» (рис. 2-3). 16 травня 1927 р. в палаці сталася пожежа, яка перетворила пам'ятку на руїну (рис. 5-6).

Події цього трагічного дня описані у декількох числах газети «Echo Rówieńskie». Якщо перша стаття під назвою «Пожежа в замку князів Любомирських» написана під живим враженням і передає лише хроніку подій, то наступна написана начальником пожежників рівненської залізниці Хлебовським, як відповідь на критику незадовільної роботи рівненських пожежників. Ця замітка лише побіжно торкається теми збірника. Тому нижче подаємо переклад лише першої статті з газети «Echo Rówieńskie» з описом пожежі.

Пожежа

в замку князів Любомирських

16 травня близько опівдні за над дахом замку запримітили клуби чорного диму.

Пожежа почалася на верхньому поверсі будівлі. Шалений вітер, який здійнявся на той час, призвів до того, що цілий дах вкритий сухим просмоленним гонтом вмить зник в полум'ї. Підняті по тривозі пожежники, прибули на місце події і розпочали рятувчі роботи. Проте не було й мови про зупинку пожежі, оскільки величезна будівля була охоплена вогнем, за винятком нижнього поверху. З усіх вікон викидали спорядження, книги та цінніші речі. В першу чергу були врятовані крісла, що знаходилися в залі «Sokoła» і розставлені на спортивному майданчику. Поза замком збирали речі, що належали інтернату.

Соколи рятували свій осередок із загрозою для життя, залишаючись на палаючих верхніх поверхах до останньої хвилини, коли почав падати дах, а дим роз'їдати. Коли вже хотіли рятуватись, виявилось що двері завалені палаючими балками. В мить було приставлено до верхнього поверху пожежну драбину по якій, чіпляючись з обох боків, рятувальники спустились на землю.

Багатотисячний натовп оточив палаючу споруду. З початку гасили пожежу з фасаду і південного боку. Невдовзі прибули інші підрозділи пожежників, у тому числі військова пожеж-

¹ На Волині канцелярії товариства у складі трьох-п'яти осіб було відкрито лише при найчисельніших гніздах у Рівному та Луцьку. Під рівненську канцелярію адміністрація сокольського осередку відвела окрему кімнату в палаці князів Любомирських. [2, с.70].

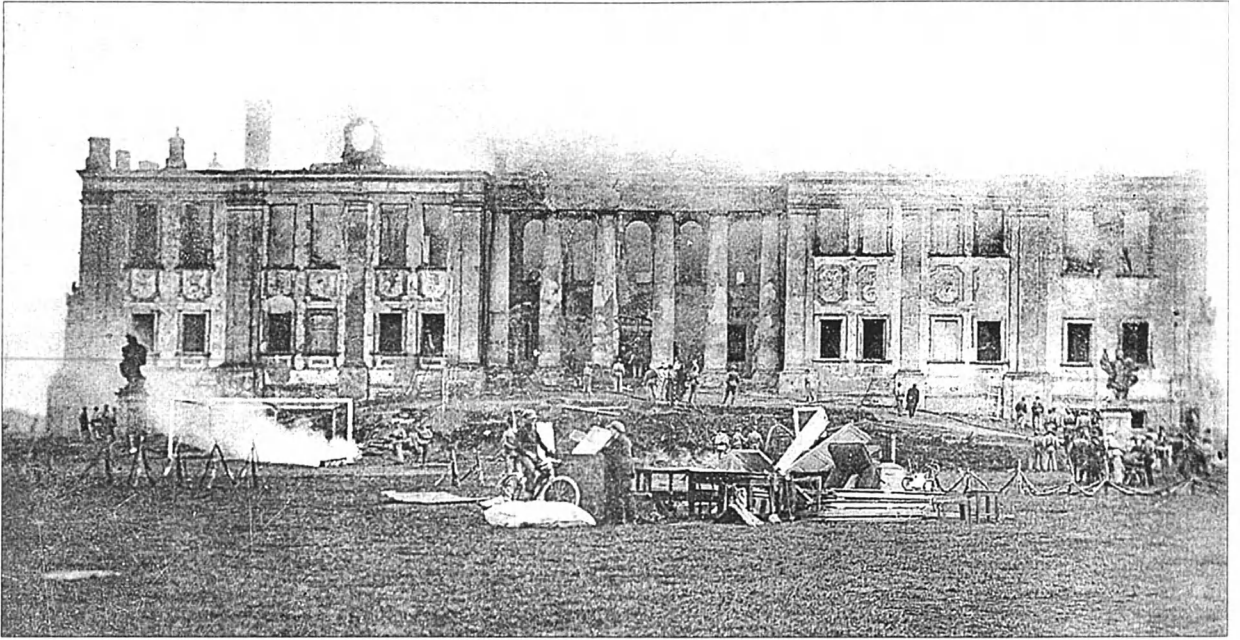
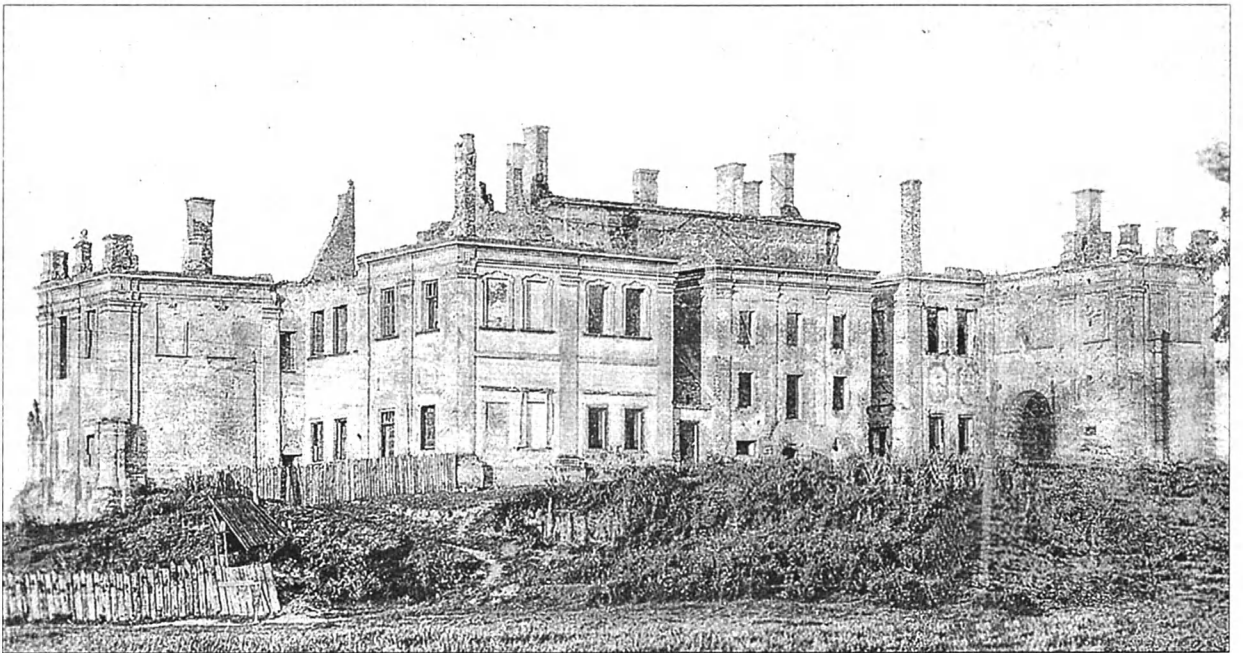
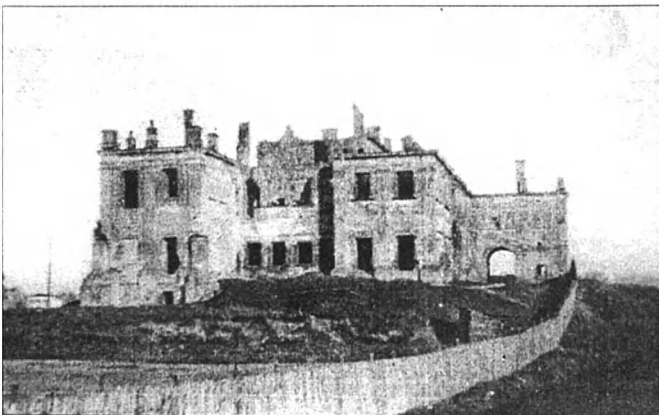

Рис. 4. Пожежея палацу Любомирських у Рівному. Фото 16 травня 1927 р.

*Рис. 5. Палац Любомирських після пожежі.
Фото 1930-х рр.*

*Рис. 6. Палац Любомирських після пожежі.
Фото 1930-х рр.*

на охорона. На місце пожежі прибули також пан староста Мошинський, пан Президент Балінський і надкомісар^{2*} поліції пан Маковецький. Рятувальними діями керував комісар поліції пан Піотровський. Розпечені стіни тріщали, тиньк лопався і градом сипався до долу, обвуглені балки обламувались падали в середину, запалюючи нижні поверхи. Шкільне спорядження, що викидали із значної висоти, розліталися на друзки. Багато незатребуваних ошаленілих від надмірних вражень рятівників даремно ламали і троцили вщент речі, які без зайвого поспіху можна було врятувати.

В акції гасіння пожежі активну участь приймали вихованці інтернату, що боронили власну оселю. Прибулі пожежні машини виявились слабким знаряддям для гасіння такої великої пожежі. З двох машин одну ніяк не вдавалося запуснути в дію, для другої постійно бракувало води. Допомога їх виявилася мінімальною. Прибули також підрозділи військової та кінної поліції. За три години вогонь повністю охопив весь будинок. До палаючого боку споруди відбувалося справжнє паломництво натовпу з усіх куточків міста. Акція рятування продовжувалась до пізнього вечора, та це не стало на заваді тому, що все до самого долу, окрім мурів, згоріло. Згоріла вся сцена, зал, канцелярія і майно інтернату.

²Офіцерське звання в поліції, що відповідає військовому званню капітана.

Пізно ввечері пожежники від'їхали. Залишено тільки варту для безпеки. Впродовж ночі можна було спостерігати на як на тлі зірок чистого неба виблискували червоними променями стіни замку. Над частиною міста, прилеглою до замку нависла блідо-жовта димова завіса. Замок палав ще декілька наступних днів, димлячи в день і виблискуючи полум'ям в ночі.

Учнів інтернату розмістили по школах.

Треба відзначити відвагу і присутність духу пані редактора Бр. Лентовської («Słowo Wołyńskie»), яка, вгледівши пожежу, побігла до замку і, зайшовши на один з поверхів, попередила [про пожежу] проживаючу там родину, яка нічого не підозрюючи обідала. З допомогою пані редактора було врятовано неповнолітніх дітей і більшу частину речей

Echo Rówieńskie
№ 166 22 травня 1927 р. – S. 3–4

Незважаючи на всі спроби пожежної команди загасити полум'я, пам'ятку врятувати не вдалося. Та навіть напівзруйнований палац залишався улюбленим місцем відпочинку та фотографування як рівнян так і гостей, кількість яких зроста із зачаткуванням у Рівному з 1930 р. «Волинських торгів» [7] (рис.7).

Здавалося палац Любомирських мали б швидко відбудувати, але цього не сталося. Інколи місцеву владу несправедливо звинувачують в байдужості й затягуванні цього процесу. Однак, основною

Рис. 7. Еккурсія до палацу Любомирських у Рівному. Фото 1930 р.

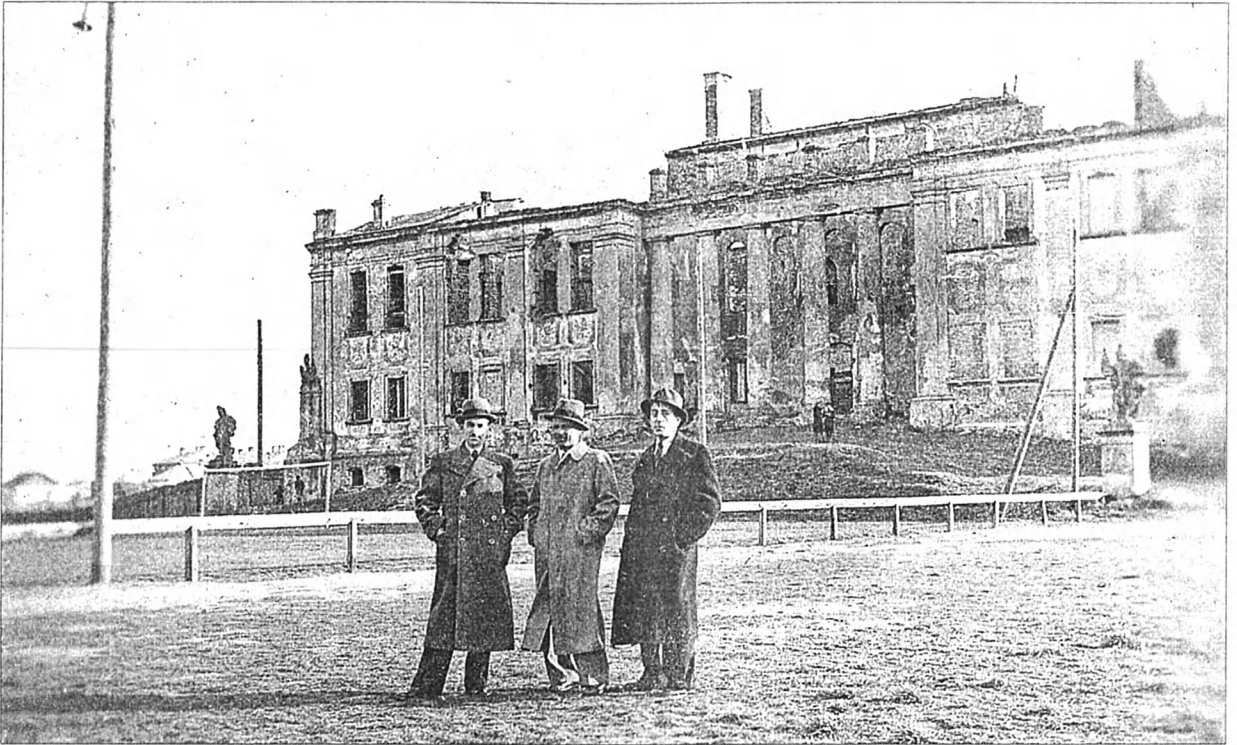

Рис. 8. Палац Любомирських у Рівному. Фото, квітень 1939 р.

проблемою було те, що тодішня влада і власники палацу не мали коштів на його термінове відновлення. Треба враховувати й економічну ситуацію. «Велика депресія», що розпочалася в 1929 р., охопила більшість країн світу і призвела до катастрофічного падіння економіки. В Польщі економічний спад сягав до 50%. Лише з покращенням економічної ситуації в країні, починаючи з 1933–34 рр. польська влада починає здійснювати перші кроки до реставрації давнього палацу Любомирських. Побіжним підтвердженням цієї думки може слугувати реставрація в міжвоєнний період іншої визначної споруди Волині – Дубенського замку, реставраційні проекти з відбудови якого були підготовлені близько 1927 р., та активна реставрація замку розпочалася в 1933–1934 рр. Тому й не дивно, що саме у 1934 р., через сім років після пожежі, магістрат Рівного розглянув питання передачі палацового комплексу місту. В цей же період були виконані й архітектурні обміри будівлі. Після завершення реставраційних робіт влада планувала розмістити в ньому адміністративні установи. [14] (рис.9).

У Державному архіві Рівненської області збереглося листування міської влади з комунікаційно-будівельним відділом Волинського воєводства в Луцьку, підписана консерватором Волинського округу Юзефом Дуткевичем (1935 р.) та Збігневом Ревським (1936 р.). Зокрема, в останньому йдеться: «У зв'язку з намірами з однієї сторони міського уряду, включення палацу Любомирських в організм розпланування міста і пристосування

його до потреб місцезнаходження міської влади, а також бажанням з другої сторони управління воєводства, аби цей палац, що є визначною пам'яткою пізньобарокової архітектури, не загинув, воєводське управління просить надіслати кошторис відбудови цього будинку, виконаного технічним відділом міського уряду. Одночасно воєводське управління відзначає, що при можливій відбудові палацу Любомирських, консерваторські вимоги обмежилися б тільки збереженням зовнішньої архітектури і відтворенням мансардного даху...» [6, с.484; 14] (рис.10)

Кошторис відбудови, складений у 1937 р., становив понад 550 тис. злотих. Документів, які б вказували на початок реставраційних робіт, не відомо. Але на деяких світлинах кінця 30-х рр. видно, що було розпочато відбудова даху споруди (рис.8)

На зацікавленість в реставрації палацу Любомирських місцевою владою вказує розроблений новий генплан міста Рівного, де на території колишнього парку формувався міський парк відпочинку, а його композиційним центром повинен був стати відбудований палац Любомирських³.

Якою була б доля палацу Любомирського відповісти важко.

Все призупинилося з приходом Радянської влади до Рівного 1939 р., а Друга світова війна поставила остаточну крапку на надіях відбудувати одну з найкращих барокових споруд Волині.

³ Див. докладніше стаття О. Михайлишин «Конкурсні проекти Генерального плану міста Рівне 1936 року» в цьому збірнику, с. 76-88.

ZARZĄD MIEJSKI
w RÓWNEM
Województwo Wołyńskie

6

ODPIS

Dnia 27 listopada 1936

Do
Pana Starosty Powiatowego
w R ó w n e m.

Ruiny zamku ks. Lubomirskich.

W odpowiedzi na pismo z dnia 14.IX.b.r. komunikuję, że uważam za możliwe i celowe przejęcie przez miasto ruin pałacu dla odbudowania i ulokowania tam biur Zarządu Miejskiego. Możliwe by to było tylko w wypadku bezpłatnego przekazania obiektu, gdyż i tak odbudowa pociągnie za sobą koszty, przewyższające prawdopodobnie koszt budowy nowego gmachu pod biura. Za parę tygodni będę miał orientacyjną liczbę kosztów i szkic przystosowania ruin do użytku biurowego i zwrócę się do Pana Starosty o okazanie pomocy w przeprowadzeniu całej sprawy.-

Antoni...

Zał. 2.

Prezydent m. Równego
[Signature]
(Stanisław Wołk)

Рис. 9. Переписка міської влади, щодо відбудови замку Любомирських. ДАРО Ф. 31, оп. 1, спр. 2609. – Арк. 6.

URZĄD WOJEWÓDZKI WOŁYŃSKI
WYDZIAŁ KOMUNIKACYJNO-BUDOWLANY
ODDZIAŁ SZTUKI
№ K.K.- 2-154

Luцьk dnia 12 listopada 1936 r. 10

W sprawie: pałacu Lubomirskich.

Do
Zarządu Miejskiego
m. Równe

W związku z zamiarami, z jednej strony Zarządu Miejskiego, włączenia pałacu Lubomirskich w organizm rozplanowania miasta i przystosowania go do potrzeb siedziby władz miejskich, oraz życzeniem z drugiej strony Urzędu Wojewódzkiego, by pałac ten będący wybitnym zabytkiem architektury późno-barokowej nie uległ zagładzie, Urząd Wojewódzki prosi o nadesłanie kosztorysu odbudowy tego gmachu, wykonanego przez Wydział Techniczny Zarządu Miejskiego. Jednocześnie Urząd Wojewódzki nadmienia, iż przy ewentualnej odbudowie pałacu Lubomirskich wymagania konserwatorskie ograniczyłyby się jedynie do utrzymania architektury zewnętrznej i odtworzenia mansardowego dachu. Przy odbudowie mogłaby być uruchomiona pomoc Funduszu Pracy.

Byłoby pożądane ze względu na posuwający się pro-

Antoni...

Zarząd Miejski w Równem
dn. 15 LIST 1936 r.
Wydział

Рис. 10. Пропозиції комунікаційно-будівельного відділу Волинського воєводства в Луцьку до влади Рівного, щодо відбудови замку Любомирських. ДАРО Ф. 31, оп. 1, спр. 2609. – Арк. 10.

Janusz Lubomirski *Rivne 18*

Przybliżony koszt odbudowy zamku ks. Lubomirskich w Równem.

1/ Wykonanie na nowo całego budynku dla celów użyteczności publicznej licząc za 15,883,98 m ² à 35 zł = 555.939 zł 30 gr.	
2/ Za odnowienie i odrestaurowanie elewacji m ² 3101 à 20 zł = 62020 zł	
3/ Roboty nieprzewidziane przy wzmacnianiu ścian oraz fundamentów istniejących 5% od sumy.....	555,939 zł 30 gr
	= 27,796 zł 95 gr
	Razem 645.756 zł 25 gr.
4/ Projekt, obliczenie statyczne, kosztorysy, rysunki szczegółowe, dozór techniczny oraz dozór konserwatorski 3% od sumy powyższej.....	19,372 zł 68 gr
	Ogółem 665,128 zł 93 gr.

Powyższe obliczenie nie uwzględnia zakupu pozostałych ruin i terenu oraz kosztów urządzenia komunikacji z miastem i uporządkowanie przyлегłego terenu.-

Рис. 11. Кошторис на відбудову палацу Рівному. 1936 р. ДАРО Ф. 31, оп. 1, спр. 2609. – Арк. 18.

ДЖЕРЕЛА

1. Анципо-Чикунский А. А. Историческая записка о Ровенском реальном училище. 1832–1889. – К., 1894. – 148 с.
2. Візитів Ю. М. Н. М. Мельничук «Сокольство – це віра, братерство і гарт» «Sokolstwo – to wiara, braterstwo i hart». – Рівне: ПП ДМ, 2012. – 224 с.
3. Лукомский Г. Волынская старина // Искусство в Южной России: Живопись. Графика. Художественная печать. – К., 1913. – № 7–8. С. 285–344. 331–333
4. Михайлишин О. Відбудова замку Острозьких-Любомирських в Дубно у 1920–1930-х роках: Аспекти формування методики реновації. // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини Зб. наук. пр. – Вип. 6. – К., 2009. – С. 133–144
5. Михайлишин О. Сторінки з історії розбудови Рівненської гімназії за матеріалами Державного архіву Волиської області // Наукові записки Рівненського обл. краєзнавчого музею. – Вип. 2. – Рівне, 2005. – С. 15–27.
6. Михайлишин О. Резиденція князів Любомирських у Рівному до історії розвитку і занепаду // ЗНТШ. – Т. ССXLIX: Праці комісії архітектури та містобудування. – Львів, – 2005. – С. 469–484
7. Михайлишин О., Смолин М. Архітектурний комплекс Волинських торгів у Рівному 1930–1938 років // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини Зб. наук. пр. – Вип. 5. – К., 2008. – С. 133–146
8. Ричков П. А. Давня картографія Рівного XVIII – XIX ст. // Архітектурна спадщина Волині. Зб. наук. пр. – Вип. 1. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – С. 57–79.
9. Тарасевич Н., Костюк Л. Георгій Косміаді: життя і творчість. – В 2-х т. – Т. 1. – Рівне, 2009
10. Gdzie szukać winy? // Echo Rówieńskie. – № 167. – S.3 (Зберігається в ДАРО)
11. Ilustrowany przewodnik po Równem [Text] / oprac.: Danuta Czarnocka [et al.]; wstęp: Leon Popek. – Lublin: Towarzystwo Przyjaciół Krzemieńca i Ziemi Wołyńsko-Podolskiej, 1999. – VIII, 200 s.
12. Pożar zamku ks. Lubomirskich // Echo Rówieńskie. – № 166. – S.3–4 (Зберігається в ДАРО)
13. Rąkowski G. Wołyń. Przewodnik po Ukrainie Zachodniej. Cz. 1. Pruszków: Oficyna Wydawnicza «Rewasz», 2005, 464 s. 269
14. Магістрат г. Ровно. Переписка с Волинским воеводским управлением о восстановлении и охране замка князей Любомирских // ДАРО. – Ф. 31, оп. 1, спр. 2609.

В статті розглядаються обставини пожежі палацу князів Любомирських у Рівному в 1927 р. за матеріалами рівненської преси 1920-х рр., яка зберігається в ДАРО.

The article considers the circumstances of the fire in the palace of princes Liubomirski in Rivne in 1927. It is based on the materials of Rivne press in the 1920-s, which is kept in State Archive of the Rivne region